

Prakalbinę akmenį, puošia savo kraštą, įamžina žmonių atminimą, krašto istoriją

Jurgis ŽELVYS

AKMENTAŠYSTĖ, dar vadinama akmenkaldyte, akmenkalyste, – vienas seniausių amatų Lietuvoje, nuo seno dažniausiai plėtotų gaminant darbo įrankius, ginklus, statant gyvenamuosius, maldos ir kitus pastatus, tvoras, gynybinius įtvirtinimus, grindžiant kelius, tarp jų ir kūr grindas, kuriant paminklus, koplytėles, koplytstulpius, skulptūras. Akmuo nuo seno žmonėms buvo stiprybės, tikrumo, pastovumo, ilgaamžiškumo simbolis. Akmentašystė kaip amatas labai patobulėjo atsiradus geležiniams įrankiams, išsivysčius kalvytei.

Žemaitija garsėja giliomis akmentašystės tradicijomis ir puikiais akmens apdirbimo meistrais. Senųjų šio krašto akmentašių darbą liudija išlikę apeiginiai akmenys, iš pirmykštės bendruomenės laikų mus pasiekę archeologiniai radiniai, žemės paminkluose-pilkapiuose randami apdirbti akmenys, kuriuose iškalti senovės lietuvių pagonių simboliai (dažniausiai tai žalčiai, pasagos ir svarbiausi dangaus kūnai – saulė, mėnulis, žvaigždės).

Apdirbti akmenį – sunkus, daug laiko, kantrybės ir, be abejo, įgudimo reikalaujantis darbas. Kur kas lengviau reikalingus ženklus, tai, ką nori pasakyti, yra perteikti medyje.

Lietuvoje nuo seno dažniausiai paminklai statomi įamžinant mirusiųjų atminimą. Formuojantis kryždirbystės tradicijai ir vėlesniais metais dominavo mediniai kryžiai, koplytėlės, koplytstulpiai. Medis greitai sunyksta. Visai kas kita akmuo. Tarp seniausių akmeninių paminklų dominuoja antkapiniai. Yra ir akmeninių koplytstulpių, koplytėlių. Pasak menotyrininkų, akmentašiai juos darydavo

Kazio Bimbos akmens skulptūra. 1978 m. Originalas saugomas Šiaulių „Aušros“ muziejuje

pagal medžio meistrų sukurtus kryždirbystei priskiriamų objektų pavyzdžius. Laikui einant amatininkystė šioje srityje peržengė savo ribas ir daugelis akmens pdirbimo meistrų sukurtų antkapinių paminklų, koplytstulpių, koplytėlių, skulptūrų šandien pagrįstai jau vadinami liaudies meno, tautodailės, profesionalaus meno kūriniais.

Daugelis mus pasiekusių XVIII–XIX a. Žemaitijoje sukurtų akmeninių antkapinių paminklų, koplytstulpių, kryžių yra nutašyti iš vientiso (mo-
(Nukelta į 12 p.)

Valdo Bandzos skulptūros „Nykštukai“ puošia Kelmės miesto centrą. D. Mukienės nuotrauka

nolitinio) akmens, dažniausiai granito, ir papuošti įvairiais reljefais, akmenyje iškaltais ažūriniais raštais. XX a. ir XXI a. pradžioje sukurti akmeniniai kryždirbystės objektai dažnai įmantresni, sudėtingesnė jų kompozicija. Tokių paminklų nėra daug, nes nedaug ir meistrų, kurie tuo užsiimdavo anksčiau ir kurie dabar tęsia senąsias meninės akmentašystės tradicijas, ypač susijusias su kryždirbyste.

Žinia, jog Kelmės kultūros centras 2021 m. pateikė paraišką įtraukti Kelmės akmentašystės tradiciją į Lietuvos Nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą ir kad ji į šį sąvadą buvo įtraukta, daugeliui liaudies meno gerbėjų tapo gera žinia. Šią vertybę yra įsipareigoję saugoti Šiaulių regiono akmens meistrai.

Tai, kad tokią iniciatyvą parodė Šiaulių ir Kelmės krašto žmonės, šiek tiek nustebino, nes Žemaitijoje, kalbėdami apie akmentašystę, pirmiausiai prisimename Mažeikių rajono Ukrių miestelyje XIX a. gyvenusį ir kūręsį akmens meistrą Steponą Gailevičių bei Kretingos rajono Salantų seniūnijos Gargžėlės vienkiemyje XX a. muziejų po atviru dangumi sukūrusius Joną, Kazimierą ir Vilių Orvidus.

Pasak kelmiškių, meninė akmentašystė šio krašto žmonėms itin svarbi tradicija. Ji labiausiai siejama su 1934 m. Kelmėje apsigyvenusio ir čia ilgą laiką dirbusio liaudies meistro Juozo Liaudansko (1904–1989) darbais. Jis iš akmens ne tik kūrė meninius antkapinius paminklus, skulptūras, kurios puošia Kelmę, bet ir XX a. 6–7 deš. akmentašystės pagrindų mokė kitus. Jo išugdytų akmens apdirbimo meistrų yra ne tik Kelmės, bet ir Šiaulių krašte. Jie, iš J. Liaudansko išmokę pažinti akmenį, šandien jau savarankiškai jį prakalbina ir savo sukurtomis skulptūromis, paminklais puošia kraštą, įamžina jo svarbius įvykius, žmonių atminimą.

Jau seniai apie Kelmę eina garsas kaip apie akmeninių skulptūrų miestą. Viskas prasidėjo 2004-aisiais, minint J. Liaudansko 100-ąsias gimimo metines. Tada dabartinio Kelmės kultūros centro direktoriaus, didelio akmentašystės puoselėtojo Arno Arlausko sumanymas organizuoti regiono akmens meistrų kūrybinės stovyklas, mokymus tapo realybe. Miestas puošiamas akmentašių stovyklų metu sukurtomis skulptūromis. Tokių čia iki 2023-ųjų jau buvo 48. Viena paskutiniųjų – šalia Kelmės rajono savivaldybės esančiame skulptūrų parkelyje įkurdinta „Ukraina 2022-iejė“. Ją sukūrė

S. Gailevičiaus skulptūra „Šv. Barbora“. XIX a. II p. A. Širmulio nuotrauka

Kelmėje 2022 m. vasarą vykusiam simpoziume antrą kartą tokiam renginyje dalyvavęs akmens meistras Jonas Virbauskas. Kartu su juo tais metais kūrė ir šiuose simpoziumuose nuo jų organizavimo pradžios dalyvaujantys skulptoriai Kazys Bimba, Jonas Vaicekauskas, Valdas Bandza. Tąsyk V. Bandza, J. Vaicekauskas ir K. Bimba Kelmės miestui padovanojo jo išskirtinumą atspindinčius ratus: prie Valstybinio socialinio draudimo fondo Kelmės skyriaus pastato (Vytauto Didžiojo g. 88) buvo pastatyta J. Vaicekausko sukurta skulptūra „Rėdos ratas“, prie Jono Graičiūno gimnazijos – K. Bimbos „Laiko ratas“, o parkelyje šalia Kelmės rajono savivaldybės pastato – V. Bandzos skulptūra „Pirklys“.

V. Bandza, J. Vaicekauskas, K. Bimba – šandien žymiausi J. Liaudansko tradicijų tęsėjai Kelmės ir Šiaulių krašte.

Skulptūromis miestas puošiamas ne stichiškai, o joms vietą parenkant iš anksto, tai suderinus su miesto valdžia, architektais, gyventojais.

2012 m. Kelmėje buvo įkurtos akmentašystės dirbtuvės, kuriose sudarytos puikios sąlygos dirbti akmens meistrams. Jau daug metų mieste rengiamos meninės akmentašystės darbų parodos.